

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

02.10.2023.

Nr.1-12/13

Dobeles novada pašvaldība,
dome@dobele.lv

Ģimenes atbalsta centrs Lejasstrazdi,
ina.gauraca@dobele.lv

Zināšanai: **Labklājības ministrija**
lm@lm.gov.lv

Ziņojums par bērnu tiesību nodrošināšanu Dobeles novada Ģimenes atbalsta centrā “Lejasstrazdi”

2023. gada 13. jūlijā Tiesībsarga biroja Prevencijas daļas juridiskā padomniece Zanda Rūsiņa un konsultante sociālajos jautājumos Veronika Sproģe – Saksone bez iepriekšējā brīdinājuma apmeklēja Dobeles novada Sociālā dienesta struktūrvienību “Ģimenes atbalsta centrs “Lejasstrazdi”” (turpmāk - Centrs), “Namiņš”, Lejasstrazdi, Dobeles pagasts, Dobeles novads.

Vizītes mērķis - iepazīties ar bērnu tiesību nodrošināšanas aspektiem Centrā.

1. Vispārīga informācija par Centru

2022. gada 16. augustā Centrs ir reģistrēts Sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistrā kā ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojuma sniedzējs.

Vizītes dienā Centrā ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus saņēma 18 bērni, no kuriem divi atradās Nepilngadīgo Audzināšanas iestādē Cēsīs, viens ilgstoši ārstējas Ainažu psihoneiroloģiskajā slimnīcā, trīs vasaras periodā uzturas ģimenē, viena meitene atrodas neatļautā prombūtnē, līdz ar to faktiski Centrā uzturējās 11 bērni.

Vizītes dienā tika veikta saruna ar Centra vadītāju Inu Gauraču, kā arī tika veiktas sarunas ar atsevišķiem darbiniekiem un Centrā dzīvojošiem bērniem, lai noskaidrotu viņu viedokli par Centrā sniegtajiem ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem.

2. Vispārējie sadzīves apstākļi un higiēnas normu ievērošana

Centra telpas ir mēģināts pielāgot ģimeniskai videi pietuvināta pakalpojuma prasībām. Centrā ir izveidoti trīs dzīvokļi, kuros bērni sadalīti pa vecumiem:

1. Dzīvoklis Nr.1 (8-12 gadi) – dzīvoklī dzīvo 5 bērni.
2. Dzīvoklis Nr.2 (13 -18 gadi) – dzīvoklī dzīvo 7 bērni.
3. Dzīvoklis Nr.3 (4-11 gadi) – dzīvoklī dzīvo 6 bērni.

Jaunāko bērnu dzīvokļi ir salīdzinoši labā tehniskā un vizuālā stāvoklī. Tomēr ēka kopumā nav mājīgi iekārtota un vizuāli nekas neliecina, ka tur tiek nodrošināts ģimeniskai videi pietuvināts pakalpojums. Arī ēkas pagalmā izskatās nepievilcīgi un nav labiekārtots. Pagalmā ir izveidots bērnu rotaļu laukums, tomēr vizītes laikā netika novērots, ka bērni tur rotaļātos. Bērni rotaļājās pie ēkas ieejas uz asfaltēta seguma.

Savukārt, aplūkojot jauniešu istabas un koplietošanas telpas, kurās dzīvo jaunieši no 12 līdz 18 gadu vecumam jeb dzīvokli Nr.2, tika novērots, ka grīdas segums bija izteikti netīrs, mēbeles un istabu durvis salauztas, atpūtas telpā izvietotais televizors nestrādāja, sienas stūros bija izplēsts metāla profils un siltuma radiatoram metāla konstrukcija ielikta, kas rada nedrošus apstākļus bērniem. Līdz ar to secināms, ka telpas ir neremontētas, netīras un izdemolētas, tādējādi Dzīvokļa telpas nav piemērotas bērnu izmitināšanai.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 32. pants noteic, ka ārpusģimenes aprūpes mērķis ir radīt bērnam aizsargātības sajūtu, nodrošināt apstākļus viņa attīstībai un labklājībai, sagatavot bērnu patstāvīgai dzīvei sabiedrībā, pēc iespējas respektējot viņa individualitāti un ievērojot viņa spējas un intereses.

Savukārt saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 37. panta septīto daļu bērnu aprūpes iestādēs jābūt bērna attīstībai nepieciešamām telpām, attiecīgam to aprīkojumam un kvalificētam personālam.

Izprotot pusaudžu vecumposmam raksturīgos uzvedības traucējumus un grūtības ar kādām saskaras Centra darbinieki, cenšoties motivēt jauniešus uzkopt savas dzīvojamās telpas, tomēr nav pieļaujams, ka bērni, kuri ir nonākuši Centrā no sociāli nelabvēlīgas vides ģimenē, dzīvo līdzvērtīgi nelabvēlīgos apstākļos Centrā.

Bērnu istabas ir nepieciešams labiekārtot, nodrošinot mājīgus un sociāli labvēlīgus apstākļus. Lai jaunieši būtu ieinteresēti uzturēt savas istabas tīras un nebojātu mēbeles, un citu inventāru, būtiski ir, lai viņi tiktu iesaistīti savas istabas labiekārtošanas darbos. Lai viņiem būtu iespējams ietekmēt interjera izvēli, lai būtu iespēja pašam izvēlēties sev jaunas mēbeles un citus interjera priekšmetus. Tāpat var tikt paredzēta motivējoša bonusu sistēma par telpu uzturēšanu kārtībā.

Vizītes laikā tika novērots, ka arī bērnu apģērbs, īpaši apavi, ir ļoti nolietoti. Vienam no bērniem vienīgie apavi bija bojāti (cauri, ar atlipušām zolēm). Šos apavus bērns izmantojot gan kā ikdienas lietošanai, gan kā sporta apavus skolā. Centra vadītāja atzina, ka finansējums jauna apģērba iegādei (200 eiro gadā) ir nepietiekams, tādēļ bieži izmanto humānās palīdzības preces.

Šāda situācija nav pieļaujama un Dobeles novada pašvaldībai ir jānodrošina pietiekams finansējums, lai ikvienam bērnam varētu nodrošināt kvalitatīvus, sezonai un laika apstākļiem atbilstošus apavus un apģērbus. Tāpat nepieciešams pievērst uzmanību tam, lai bērnu apģērbs nebūtu vizuāli krasi atšķirīgs no tā kā ģērbjas bērni ģimenēs. Nav pieļaujams, ka pēc bērnu apģērba ir nosakāms, ka bērni dzīvo ārpusģimenes aprūpē, trūcīgos apstākļos, kas var radīt ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu stigmatizāciju un sociālu atstumšanu.

Rekomendācijas:

1. Aicinu **Centra vadītāju**:
 - 1.1. nodrošināt steidzamu trešā stāva remontu.
 - 1.2. veikt Dzīvokļa Nr.2 dzīvojamo telpu labiekārtošanu, lai tās būtu mājīgas un bērnu pilnvērtīgai attīstībai piemērotas.
 - 1.3. noskaidrot jauniešu viedokli un vēlmes savas istabas labiekārtošanā un iespēju robežās ņemt to vērā arī pie mēbeļu izvēles un istabas interjera iekārtošanas.
 - 1.4. nodrošināt bērnus ar kvalitatīvu apģērbus un apaviem.
2. Aicinu **Dobeles novada pašvaldību** izvērtēt nepieciešamību piešķirt Centram papildu finansējumu telpu un apkārtnes labiekārtošanai, kā arī pārskatīt un paaugstināt piešķirto finansējumu bērnu apģērba un apavu iegādei.

3. Slikta izturēšanās

No sarunām ar bērniem un pārbaudītās dokumentācijas izriet, ka Centrs nevar nodrošināt bērnu aizsardzību pret vardarbību. Bērni minēja gadījumus, kad Centra darbinieki bija vardarbīgi pret viņiem, piemēram, viena no darbiniecēm esot purinājusi bērnu un citam bērnam esot mēģinājusi iesist. Savukārt cita darbiniece draudējusi ar ievietošanu psihoneiroloģiskajā slimnīcā. Tāpat tika secināts, ka daži darbinieki, iespējams, nepārzina, kā rīkoties situācijās, kad bērnam ir izaicinoša uzvedība. Vizītes laikā mutiski ar Centra vadītāju tika pārrunāti konkrētie darbinieki un situācijas. Vienlaikus tiesībsargs par konstatēto darbinieku iespējamo vardarbību ziņoja Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijai.

Turklāt, atrodoties Centrā, bērni turpina piedzīvot arī vienaudžu vardarbību, tādējādi Centrs nespēj nodrošināt drošu un atbalstošu vidi bērniem. Vizītes laikā Centra vadītāja atzina, ka vecākie bērni mēdz būt vardarbīgi pret jaunākajiem bērniem. Tas tika novērots arī vizītes laikā. Vienlaikus tika konstatēts, ka viens no bērniem bija piedzīvojis seksuālu vardarbību no savas mātes, uzturoties ārpus Centra sava brāļa dzīvesvietā.

Atzinīgi tiek vērtēti Centra vadītājas (ar sociālā darbinieka izglītību) atzinumi un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu piešķiršana bērnam, kurš ir cietis prettiesisku darbību rezultātā, tomēr nepieciešams realizēt dažāda veida pasākumus, lai bērni turpmāk atrastos drošā vidē un neciestu no prettiesiskām darbībām.

Saskaņā ar ANO Bērnu tiesību konvencijas 19. panta pirmo daļu valsts pienākums ir veikt visus attiecīgos likumdošanas, administratīvos, sociālos un izglītošanas pasākumus, lai ikvienu bērnu aizsargātu pret fizisku vai psiholoģisku vardarbību, miesas bojājumiem vai nežēlīgu, nevērīgu vai nolaidīgu izturēšanos, sliktu izturēšanos vai ekspluatāciju, tostarp pret seksuālu vardarbību, kamēr viņš ir vecāku, aizbildņu vai jebkuras citas par bērnu atbildīgas personas aprūpē.

Savukārt minētā panta otrā daļa noteic, ka šādiem aizsardzības pasākumiem būtu attiecīgi jāparedz efektīvas procedūras sociālu programmu ieviešanai, lai nodrošinātu nepieciešamo atbalstu bērnam un personām, kas par viņu rūpējas, kā arī citus pasākumus, lai nepieļautu iepriekšminētos sliktas izturēšanās gadījumus un tos identificētu, par tiem paziņotu, nodotu izskatīšanai, veiktu izmeklēšanu, aprūpētu bērnu un kontrolētu turpmākās norises, kā arī vajadzības gadījumā vērstos tiesā.

ANO Bērnu tiesību komiteja ir norādījusi, ka cieņpilna, atbalstoša bērnu audzināšanas vide bez vardarbības nodrošina bērnu individuālās personības veidošanos un stiprina sociālu, atbildīgu pilsoņu attīstību, kas sniedz aktīvu ieguldījumu vietējā kopienā un plašākā sabiedrībā. Pētījumi liecina, ka bērni, kas nav pieredzējuši vardarbību un ir attīstījušies veselīgā veidā, visticamāk, nerīkosies vardarbīgi gan bērnībā, gan būdami pieauguši. Novēršot vardarbību vienā paaudzē, mazināsies tās varbūtība nākamajā. Konvencijas 19. panta īstenošana tādējādi ir galvenā visu sabiedrībā valdošo vardarbības veidu mazināšanas un novēršanas stratēģija.¹

Nav noliedzams, ka Centrā ievietotie bērni ir piedzīvojuši dažāda veida vardarbību jau pirms nonākšanas ārpusģimenes aprūpē. Bērni ir šķirti no ģimenēm, jo tajās nebija nodrošināta droša un atbalstoša vide, kas nepieciešama bērnu pilnvērtīgai attīstībai. Vienlaikus nav pieļaujams, ka arī pēc bērnu ievietošanas Centrā, viņi turpina piedzīvot vardarbību. Lai novērstu bērnu savstarpēju vardarbību Centrā, ir svarīgi reaģēt uz katru vardarbības gadījumu, neatstāt to bez ievērības. Pretējā gadījumā vardarbības veicējam var rasties maldīgs priekšstats, ka viņa uzvedība ir pieņemama.

Vizītes laikā Tiesībsarga biroja darbinieki izlases veidā iepazinās arī ar dokumentāciju un novēroja, ka vairākos gadījumos, kad Centrā bērni bija piedzīvojuši vardarbību, tai skaitā seksuālu vardarbību, Centra darbinieki nebija izmantojuši visus pieejamos bērnu tiesību aizsardzības mehānismus bērnu tiesību nodrošināšanai. Piemēram, kāda zēna lietā atradās Valsts policijas Zemgales reģiona pārvaldes Dobeles iecirkņa Kriminālpolicijas nodaļas Lēmums par atteikšanos

¹ ANO Bērnu tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 13 (2011) par bērnu tiesībām būt brīvam no visu veidu vardarbības 14. paragrāfs

uzsākt kriminālprocesu Nr.93 par divu zēnu seksuālu izmantošanu.² Centra darbinieki minēto lēmumu nebija pārsūdzējuši, līdz ar to abi cietušie bērni nesaņēma valstī noteiktās garantijas, kādas pienākas bērniem, kuri cietuši no vardarbības.

Informēju, ka gadījumos, ja Centra darbiniekiem trūkst juridisku zināšanu Valsts policijas lēmumu pārsūdzēšanai, Centra darbiniekiem ir jābūt iespējai konsultēties ar Dobeles pašvaldības juristiem vai nepieciešamības gadījumā vērsties pie zvērināta advokāta bērnu interešu aizstāvībai. Nav pieļaujama situācija, kad ārpusģimenē esošu bērnu tiesības administratīvajā un kriminālprocesā tiktu mazāk nodrošinātas, kā tas būtu ģimenē dzīvojošam bērnam, kura vecāki piesaistītu bērnam nepieciešamo juridisko palīdzību. Centra vadītājs kā bērna aizbildnis ir atbildīgs par bērna labāko interešu nodrošināšanu, tieši tāpat kā gādīgs vecāks rūpētos par saviem bērniem, līdz ar to arī ir jānodrošina pienācīga bērna interešu pārstāvēšana dažādās valsts un pašvaldības institūcijās, tai skaitā, Valsts policijā, Administratīvajā komisijā utt.

Rekomendācijas:

1. Aicinu Centra vadītāju:

- 1.1. pārrunāt ar Centra darbiniekiem un Centrā dzīvojošajiem bērniem, ka Centram ir jābūt vietai, kur visi bērni jūtas droši, tāpēc vardarbības gadījumi nav pieļaujami.
 - 1.2. nodrošināt visiem Centra darbiniekiem apmācības saskarsmei ar pusaudžiem, kuriem ir izaicinoša uzvedība³.
 - 1.3. ja bērns ir cietis no vardarbības, konsultēties ar juristu par turpmāko bērna tiesību un interešu nodrošināšanu.
2. Aicinu **Dobeles novada pašvaldību** sniegt nepieciešamo juridisko palīdzību Centra vadītājam gadījumos, ja bērns ir cietis no prettiesiskām darbībām.

4. Saturīga brīvā laika pavadīšanas iespējas

Iepazīstoties ar Centra pasākumu plānu 2023. gadam, secināms, ka pasākumi ir neregulāri, kuri sastāv no sākumskolas sporta zāles apmeklējumiem divas reizes nedēļā, bērnu jubilejas svinībām, ģimeņu viesošanās, draudzes locekļu apciemojumiem, brīvprātīgo aktivitātēm, kā arī atsevišķiem tematiskajiem pasākumiem, piemēram, Valentīndienas, Saulgriežu u.tml. svinībām.

No sarunām ar bērniem tika noskaidrots, ka ikdienā viņiem ir garlaicīgi un tie netiek nodarbināti visas dienas garumā. Bērni norādīja, ka nav pieejamas sporta un citas interesantas vai ikdienas prasmju attīstošas aktivitātes. Vizītes laikā tika novērota darbinieku nespēja nodrošināt individuālu uzmanību jauniešiem, līdz ar to pastāv bažas, ka netiek nodrošināta pietiekama uzraudzība un jaunieši turpina pavadīt laiku sociāli nelabvēlīgos apstākļos - klaiņojot, neapmeklējot skolu un lietojot apreibinošas vielas.

Centrā trūkst speciālistu un pietiekamu aktivitāšu, lai bērni spētu pilnvērtīgi attīstīties, atrasties drošā vidē un saņemt sev nepieciešamo atbalstu.

ANO Bērnu tiesību komiteja ir norādījusi, ka valstīm ir jācenšas deinstitucionalizēt bērnus, tomēr, līdz šā mērķa sasniegšanai valstīm ir jāpieņem pasākumi, lai nodrošinātu, ka šādas iestādes bērniem garantē gan vietu, gan iespējas biedroties ar vienaudžiem, spēlēt spēles un piedalīties spēlēs, fiziskos vingrinājumos, kultūras un radošajā dzīvē. Šādi pasākumi nedrīkst būt tikai obligātas vai organizētas nodarbības — lai bērni iesaistītos brīvās spēlēs un izklaidēs, ir vajadzīga droša un stimulējoša vide. Kad vien iespējams, bērniem šīs iespējas ir jānodrošina vietējās kopienās. Bērniem, kas dzīvo iestādēs ilglaicīgi, ir vajadzīga arī atbilstīga literatūra, laikraksti un piekļuve internetam, kā arī atbalsts šo resursu izmantošanai. Lai izveidotu vajadzīgo vidi, kurā tiek nodrošināts, ka katrs iestādē dzīvojošais bērns var īstenot savas ANO Bērnu tiesību konvencijas

² Par konkrēto gadījumu tiesībsargs ir vērsies Ģenerālprokuratūrā ar lūgumu izvērtēt nepieciešamību atjaunot pirmstiesas izmeklēšanu

³ Piemēram, uzvedība.lv tiek nodrošinātas šādu apmācību iespējas.

31. pantā paredzētās tiesības, ir jānodrošina laika un atbilstīgas vietas pieejamība, atbilstīgi resursi un aprīkojums, apmācīti un motivēti darbinieki un attiecīgiem mērķiem paredzēts finansējums.⁴

Ņemot vērā iepriekš minēto, lai piedāvātu un nodrošinātu jauniešiem saturīga brīvā laika pavadīšanas iespējas, iesākumā ir nepieciešams noskaidrot bērnu viedokli par to, kas viņus interesē un ko viņi vēlētos darīt. Tāpat nepieciešams apzināt bērnu aizraušanās un talantus, lai būtu iespēja tos pilnveidot un attīstīt, piemēram, sports, māksla, mūzika, ēst gatavošana, dažādi rokdarbi utt. Vēlams, lai Centra jaunieši var apmeklēt pieejamos interešu izglītības pulciņus arī ārpus Centra, lai bērniem būtu iespēja socializēties.

Ņemot vērā iepriekš minēto, lai piedāvātu un nodrošinātu jauniešiem saturīga brīvā laika pavadīšanas iespējas, iesākumā ir nepieciešams noskaidrot bērnu viedokli par to, kas viņus interesē un ko viņi vēlētos darīt.⁵ Tāpat nepieciešams apzināt bērnu aizraušanās un talantus, lai būtu iespēja tos pilnveidot un attīstīt, piemēram, sports, māksla, mūzika, ēst gatavošana, dažādi rokdarbi utt. Vēlams, lai Centra jaunieši var apmeklēt pieejamos interešu izglītības pulciņus arī ārpus Centra, lai bērniem būtu iespēja socializēties.

Rekomendācija:

1. Aicinu **Centra vadītāju** noskaidrot bērnu viedokli un palielināt Centrā dzīvojošajiem bērniem pieejamās nodarbības un lietderīgas aktivitātes (dažādus pulciņus, ēst gatavošana, iepirkšanās, ekskursijas un pārgājieni, dalība jaunsardzē, vasaras nometnes, sporta klubu apmeklējums, mūzikas instrumentu spēlēšanas apguves iespējas utt.).
2. Aicinu **Dobeles novada pašvaldību** nepieciešamības gadījumā piešķirt papildu finansējumu dažādu speciālistu (psihologa, rehabilitētāja, interešu izglītības pedagogu) un citu profesionāļu personāla piesaistei.

5. Izglītība un bērnu uzvedības korekcija

Iepazīstoties ar bērnu personas lietu materiāliem, kā arī veicot pārrunas ar Centra vadītāju, tika noskaidrots, ka Centrā vairāki bērni lieto apreibinošas vielas, klaiņo un veic citus likumpārkāpumus. Tāpat tika noskaidrots, ka vairāki bērni regulāri neapmeklē skolu. Saskaņā ar vadītājas sniegto informāciju šobrīd neviens no Centra darbiniekiem nav atbildīgs sekot līdzīgi bērnu sekmēm izglītības iestādē, tāpat neviens no darbiniekiem neseko līdzīgi uzdotajiem mājas darbiem un to izpildei. Līdz ar to secināms, ka skolas apmeklējums ir atstāts pašu bērnu ziņā. Ja bērns uz skolu nevēlas iet, tas tiek respektēts un nekādas darbības no Centra darbiniekiem neseko.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 48. panta pirmā daļa nosaka, ka bērns nedrīkst smēķēt, lietot bezdūmu tabakas izstrādājumus, alkoholiskos un enerģijas dzērienus.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58. panta pirmo daļu likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem veic pašvaldība sadarbībā ar bērnu vecākiem, izglītības iestādēm, valsts policiju, Valsts probācijas dienestu, ja bērns ir probācijas klients, sabiedriskajām organizācijām un citām iestādēm.

Panta otrā daļa nosaka, ka pašvaldība profilakses lietu iekārto un uzvedības sociālās korekcijas programmu izstrādā katram bērnam, kurš:

- 1) izdarījis noziedzīgu nodarījumu un pirmstiesas izmeklēšanas laikā nav apcietināts;
- 2) atzīts par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, bet sods nav saistīts ar brīvības atņemšanu;
- 3) atbrīvots no kriminālatbildības;
- 4) atbrīvots no ieslodzījuma vai soda izciešanas vietas;

⁴ ANO Bērnu tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 17 (2013) par bērnu tiesībām uz atpūtu un brīvo laiku, tiesībām piedalīties spēlēs un izklaides pasākumos, kultūras dzīvē un nodarboties ar mākslu (31. pants) 51. paragrāfs.

⁵ Plašāku informāciju par bērna viedokļa noskaidrošanas aspektiem aicinu aplūkot tiesībsarga Ziņojumā par bērna tiesībām paust savu viedokli un tikt uzklausītam bērnu aprūpes centros. Pieejams: <https://www.tiesibsargs.lv/resource/zinojums-par-berna-tiesibam-paust-viedokli/>

5) izdarījis Krimināllikumā paredzētās prettiesiskās darbības pirms 14 gadu vecuma sasniegšanas;

6) vairāk nekā divas reizes izdarījis Administratīvo pārkāpumu kodeksā paredzētās prettiesiskās darbības;

7) ubago, kļaiņo vai veic citas darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības.

Izlases veidā pārbaudot bērnu personas lietas, tika secināts, ka vairākiem bērniem, kas ievietoti iestādē, ir uzvedības traucējumi, kas liecina par bērnu tiesību uz pilnvērtīgu attīstību pārkāpumu, bet Centra vadītāja nevarēja uzrādīt, ka kādam no bērniem būtu izstrādāta sociālās uzvedības korekcijas programma. Līdz ar to nebija iespējams secināt, ka bērniem nepieciešamā palīdzība tiek sniegta un viņu tiesību uz attīstību pārkāpums ir novērsts.

Vēršu uzmanību, ka Civillikuma 255. pants nosaka, ka aizbildnim sevišķi jāgādā par sava aizbilstamā audzināšanu ar tādu pašu rūpību, ar kādu apzinīgi vecāki gādātu par savu bērnu audzināšanu.

Ņemot vērā, ka iestādes vadītājs ir bērna aizbildnis un bērna aizbildnis saskaņā ar Civillikumu atvieto saviem aizbilstamajiem vecākus⁶, iestādes vadītāja pienākumi pret ikvienu bērnu, kurš ir ievietots bērnu aprūpes iestādē, ir tādi paši kā apzinīgiem vecākiem pret saviem bērniem. Iestādes vadītājs pienākumu un atbildības ziņā kļūst par bērna vecāku uz laiku, kamēr bērns atrodas iestādē. Līdz ar to ir nepieciešams aplūkot iestādē esošo bērnu tiesību nodrošināšanu no apzinīga vecāka prizmas, respektīvi kā līdzīgās situācijās rīkojas apzinīgs vecāks.

Ja bērniem ir antisociāla uzvedība un atkarības problēmas, aizbildņa pienākums ir palīdzēt. Viens no veidiem, kā gādāt par sava aizbilstamā audzināšanu un pilnvērtīgu attīstību, ir rūpēties par to, lai bērns saņemtu nepieciešamo uzvedības korekciju un speciālistu palīdzību. Savukārt pašvaldībai ir pienākums izstrādāt uzvedības sociālās korekcijas programmu ikvienam bērnam, kuram tā ir vajadzīga, un nepieciešamības gadījumā iesaistīties arī speciālistu un finansējuma nodrošināšanā. Tas kādi speciālisti piesaistāmi konkrētā bērna uzvedības korekcijai, ir izvērtējams individuāli. Vienlaikus, ņemot vērā, ka lielākā daļa Centrā ievietotie bērni ir cietuši no fiziskas, emocionālas un seksuālas vardarbības, būtu nepieciešams izvērtēt, vai nav nepieciešams nodrošināt nepārtrauktu psihoterapeita konsultāciju pieejamību.

ANO Bērnu tiesību konvencijas 3.panta pirmā daļa noteic, ka visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai šīs darbības veic valsts iestādes vai privātas iestādes, kas nodarbojas ar sociālās labklājības jautājumiem, tiesas, administratīvās vai likumdevējas iestādes, primārajam apsvērumam jābūt bērna interesēm. Šī panta otrā daļa noteic, ka dalībvalstis apņemas nodrošināt ikvienam bērnam tādu aizsardzību un gādību, kāda nepieciešama viņa labklājībai, ņemot vērā viņa vecāku, aizbildņu vai citu par bērnu tiesiski atbildīgu personu tiesības un pienākumus.

ANO Bērnu tiesību konvencijas 3. panta pirmās daļas skaidrojumā⁷ ir noteikts, ka šī norma dalībvalstīm uzliek noteiktus pienākumus:

1) pienākumu nodrošināt to, lai bērna intereses tiktu pienācīgi integrētas un konsekventi izvērtētas jebkurā darbībā, ko veic kāda valsts iestāde, jo īpaši visos īstenošanas pasākumos un administratīvajos un tiesu procesos, kas tieši vai netieši ietekmē bērnus;

2) pienākumu nodrošināt to, lai visi ar bērniem saistītie tiesu un administratīvo iestāžu lēmumi, kā arī politika un tiesību akti uzskatāmi apliecinātu to, ka pirmkārt apsvērta tas, kas ir bērna interesēs. Tas nozīmē, ka ir jāapraksta, kā ir pārbaudīts un izvērtēts, kas ir bērna interesēs, un cik liela nozīme tam bijusi lēmuma pieņemšanas laikā.

Vārdu savienojums “primārajam apsvērumam” izsaka to, ka citus faktorus nedrīkst uzskatīt par tikpat svarīgiem kā bērna interesēs⁸.

Ņemot vērā iepriekš minēto, ierobežoti finanšu līdzekļi nevar būt kā arguments, kādēļ bērniem netiek nodrošināta nepieciešamā rehabilitācija.

⁶ Civillikuma 252.pants

⁷ ANO Bērnu tiesību komitejas Vispārējais komentārs Nr. 14 (2013) par bērnu tiesībām uz to, lai primārais apsvēruma būtu viņu intereses (3. panta 1. punkts), 14. paragrāfs

⁸ Turpat 38.paragrāfs.

Tātad Centra vadītājam ir jā rūpējas gan par bērna regulārām veselības pārbaudēm, t.sk., par bērna atkarības problēmu risināšanu, kas nozīmē, ka pēc informācijas saņemšanas par to, ka bērns lieto veselībai kaitīgas vielas, ir attiecīgi jā rīkojas, lai sniegtu bērnam palīdzību, lai motivētu viņu mainīt kaitīgos ieradumus un pasargātu bērnu no apdraudējuma viņa veselībai un drošībai⁹.

Jāņem vērā, ka arī smēķēšana ir atkarība un tās ārstēšanai bērnam ir nepieciešams saņemt narkoloģisko palīdzību - ambulatori vai stacionāri, kā arī rehabilitāciju gan medicīnisku, gan sociālu.

Vienlaikus nav pieļaujama situācija, ka bērni neapmeklē izglītības iestādi. Centra vadītāja kā bērnu aizbildne ir tiešā veidā atbildīga par to, lai bērni ne tikai apmeklētu izglītības iestādes, bet arī pildītu uzdotos mājas darbus. Līdz ar to aicinu izstrādāt kārtību, kādā Centrā notiek bērnu izglītības iegūšanas procesa uzraudzība, nosakot arī atbildīgo personu, kura uzraudzīs katra bērna sekmes un skolas apmeklējumu. Vienlaikus nepieciešams nodrošināt atbalstu bērniem mācību vielas apguvē, ja tas nepieciešams.

Savukārt gadījumos, kad bērns kategoriski atsakās apmeklēt skolu, situācija ir jārisina jau atkal piesaistot nepieciešamos speciālistus, lai noskaidrotu iemeslus, kādēļ bērnam ir noraidoša attieksme pret skolas apmeklējumu. Iemesli, kādēļ bērns skolu kavē, var būt ļoti dažādi, bet pārsvarā tie ir saistīti ar kādu problēmu ar ko bērni saskaras skolu apmeklējot – vardarbība skolā, sekmju negūšana, draudzības problēmas utt.¹⁰ Jebkurā gadījumā problēma ir risināma individuāli izvērtējot katra bērna situāciju.

Rekomendācijas:

1. Aicinu Centra vadītāju:

- 1.1. aktīvi reaģēt un meklēt risinājumus bērnu atkarību problēmu risināšanai.
- 1.2. izstrādāt kārtību, kādā notiek bērnu izglītības iegūšanas procesa uzraudzība, nosakot arī atbildīgo personu, kura uzraudzīs katra bērna sekmes un skolas apmeklējumu, kā arī sniegs atbalstu mājas darbu izpildē un mācību vielas apguvē, ja tas bērnam sagādā grūtības.

2. Aicinu Dobeles novada pašvaldību aktīvi iesaistīties bērnu uzvedības sociālās korekcijas programmu izstrādē un nepieciešamības gadījumā algot iztrūkstošos speciālistus, lai nodrošinātu bērnu uzvedības korekciju.

6. Sociālā rehabilitācija

Prasības, kādas ir jāievēro bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu aprūpes iestādēm, ir noteiktas Ministru kabineta 2017. gada 17. jūnija noteikumos Nr. 338 "Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem" (turpmāk – Noteikumi Nr.338).

Atbilstoši minēto noteikumu 26. punktam bērnu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas pakalpojuma sniedzējs bāreņiem, bez vecāku gādības palikušiem bērniem un bērniem ar invaliditāti nodrošina mājokli, diennakts aprūpi, sociālo rehabilitāciju, kā arī veicina bērna un ģimenes atkalapvienošanos vai jaunas ģimenes iegūšanu vai, ja tas nav iespējams, sagatavo bērnu patstāvīgas dzīves uzsākšanai.

Lai nodrošinātu bērniem efektīvu sociālo rehabilitāciju, Noteikumu Nr. 338 5.1 apakšpunkts paredz veikt sākotnējo klienta sociālās situācijas novērtēšanu. Savukārt 5.4. apakšpunkts nosaka, ka sociālo pakalpojumu sniedzējs izstrādā individuālo sociālās rehabilitācijas vai sociālās aprūpes plānu, kurā ietver:

1. risināmās problēmas definējumu.
2. sociālās rehabilitācijas vai sociālās aprūpes ilgtermiņa un īstermiņa mērķus.

⁹ Piemēram, Pusaudžu resursu centrs nodrošina bezmaksas palīdzību bērniem, kuri cieš no atkarību izraisošu vielu lietošanas. Plašāk: <https://pusaudzucentrs.lv/>

¹⁰ Plašāk par skolas kavējumu iemesliem un kā tos risināt: <https://www.e-klase.lv/aktualitates/raksti/ja-berns-negrib-iet-uz-skolu?id=12784>

3. sociālās rehabilitācijas vai sociālās aprūpes uzdevumus, veicamos pasākumus, termiņu, sagaidāmo rezultātu un atbildīgo personu.

Lai arī sarunu laikā Centra vadītāja norādīja, ka sociālās rehabilitācijas darbs ar bērniem tiek veikts, iepazīstoties ar Centrā esošo bērnu (klientu) lietām, tika secināts, ka tikai vienam bērnam bija izstrādāts sociālās rehabilitācijas plāns. Pēdējā gada laikā netika novērtētas bērnu sociālās situācijas izmaiņas un sasniegtie rezultāti, kā tas ir paredzēts Noteikumu 5.6. apakšpunktā, turklāt arī bērni netika iepazīstināti ar savu plānu. Kopumā tika novērots, ka bērnu lietas dokumentācijā bija grūti orientēties arī pašai vadītājai, jo nespēja uzrādīt bērnu novērtējumus un rehabilitācijas plānus. Līdz ar to nebija iespējams pārliecināties, vai Centrs pilda savu pienākumu nodrošināt bērniem sociālo rehabilitāciju. Vienlaikus Centrs nevarēja uzrādīt arī nekādus apliecinājumus, ka ar bērniem strādā speciālisti, piemēram, psihologs.

Vizītes laikā jau tika sniegti tūlītēji ieteikumi rehabilitācijas plānu izstrādei, kā arī tika ieteikts rehabilitācijas plānos ietvert speciālistu sniegtās rekomendācijas (piemēram, krīzes centra pārskati, psihologu atzinumi u.tml.).

Rekomendācija:

Aicinu **Centra vadītāju** nekavējoties izstrādāt sociālās rehabilitācijas plānus visiem bērniem, kā arī izpildīt citas Noteikumos Nr.338 noteiktās prasības, kas jāievēro bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu aprūpes iestādēm.

Vizītes noslēgumā ar Centra vadītāju tika pārrunāti vizītes laikā konstatētie trūkumi (vispārējiem sadzīves apstākļiem, brīvā laika pavadīšanas iespēju nodrošināšanu bērniem, bērnu lietu savlaicīgu aizpildīšanu, izglītības nodrošināšanu u.tml.), sniedzot ieteikumus kvalitatīvāku pakalpojumu sniegšanā, ievērojot bērnu vislabākās intereses.

Lūgums mēneša laikā informēt par veiktajām vai plānotajām darbībām sniegto rekomendāciju īstenošanā (par plānotajām darbībām, norādot sniegto rekomendāciju īstenošanas termiņus).

Pateicos par vizītes laikā sniegto informāciju un sadarbību ar Tiesībsarga biroja pārstāvjiem.

Ar cieņu
tiesībsargs

Juris Jansons